

ԳՈՒՐԳԵՆ Վ. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ԳԱԱ պարմության ինստիտուտ, պ.գ.թ., դոցենտ

**ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՄԻՋԻՆ
ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ (1921–1925 ԹԹ.)**

Քանալի քաներ՝ ուսումնարան, համալսարան, դպրոց, կոմկուս, մանկավարժ, տեխնիկում, մասնագիտական կրթություն:

1920-ական թվականներին Խորհրդային Հայաստանում հիմք է դրվում միջին մասնագիտական կրթական համակարգին, քանի որ նորաստեղծ իշխանությունը ծգտում էր շուտափույթ վերականգնել ժողովրդական տնտեսությունը, պայմաններ ստեղծել տնտեսության հետագա զարգացման համար: Հարկ ենք համարում նշել, որ այս գործընթացը սկսվել էր դեռևս Հայաստանի առաջին Հանրապետության օրոք և կարելի է փաստել, որ որոշակի աշխատանք էր տարվել միջին մասնագիտական կրթական հաստատությունների ստեղծման ուղղությամբ: Հանրապետության տարբեր քաղաքներում՝ Երևանում, Ալեքսանդրապոլում, Կարսում և Նոր Բայազետում հիմնվել էին միջին մասնագիտական դպրոցներ՝ գյուղատնտեսական, բժշկական, տեխնիկական, զինվորական: Բացվել էին տարբեր մասնագիտությունների գծով դասընթացներ՝ փոստ-հեռագրական ծառայողների, մեխանիկների և վերահսկիչների, հաշվա-

պահական, առևտրական, գյուղատնտեսական, բժշկական և այլն:

Փաստորեն Հայաստանի առաջին Հանրապետության օրոք արդեն ստեղծվել էին առաջին միջնակարգ մասնագիտական կրթական հաստատությունները, որը արհեստավարժ կադրերով կհամալրեր տնտեսության տարբեր բնագավառները:

Խորհրդային իշխանության հաստատումից հետո Հայաստանի հեղափոխական կոմիտեն (Հայհեղկոմ) քայլեր է ձեռնարկում երկրում կրթական հաստատությունների վերաբացման ուղղությամբ: Ժողկրթության բնագավառի աշխատանքները ղեկավարելու նպատակով 1920 թ. դեկտեմբերի 12-ին կազմավորվեց Լուսավորության ժողովրդական կոմիսարիատը, որի առաջնահերթ խնդիրն էր՝ վերսկսել ընդհատված կրթական հաստատությունների աշխատանքը¹:

Լուսժողկոմատի կազմում այլ բաժինների թվում ստեղծվում է արվեստագիտական-տեխնիկական բաժինը: 1921 թ. փետրվարին տեղի են ունենում բարեփոխումներ: Այսպես՝ այլ բաժինների թվում բացվում է արհեստագիտական-տեխնիկական բաժինը, որն էլ պիտի իրականացներ միջին մասնագիտական կադրերի պատրաստումը: Բաժնի վարիչ է նշանակվում Նուշիկ Զավարյանը²: Հետագայում՝ բաժնի գործառույթների ընդլայնման հետ կապված, այն դառնում է վարչություն՝ Արհեստագիտական լուսավորության գլխավոր վարչություն (արհլուսգլխավարչություն), որի պետ է նշանակվում հմուտ մանկավարժ Տ. Մուշեղյանը:

¹ ՀԽՍՀ ղեկընտնների և հրամանների ժողովածու, պրակ 1, Էջմիածին, 1921, էջ 8:

² **Խուղոյան Ս.**, Սովետահայ դպրոցի պատմությունը, Երևան, 1973, էջ 24:

Հայաստանի պետական – կուսակցական ղեկավարությունը 1921 թ. հրապարակեց մի շարք որոշումներ՝ կապված հանրապետության բարձրագույն և միջնակարգ կրթություն ունեցող որակյալ մասնագետների հետ՝ հանձինս ուսուցիչների, գյուղատնտեսների, անասնաբույժների, բժշկասանիտարական աշխատողների և այլն: Նրանք պարտավոր էին հաշվառման կանգնել և աշխատանքի անցնել³: Հատկապես կարևոր դեր խաղաց Ժողկոմխորհի նախագահ Ա. Մյասնիկյանի և Ժողտնտխորհի նախագահ Ս. Լուկաշինի նամակ ուղերձները՝ արտերկրի հայ մտավորականությանը՝ գալ և ձեռնամուխ լինել հայրենաց վերաշինությանը: Հայ մտավորականներից շատերը պատրաստ էին վերադառնալ մայր հայրենիք: Սակայն նրանց մի հատվածը հարկադրված էր հրաժարվել՝ քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական պայմաններից ելնելով: Այնուամենայնիվ, 1921–1923 թթ. Խորհրդային Հայաստան եկան ականավոր արվեստագետներ՝ գեղանկարիչ Մ. Սարյանը, ճարտարապետ Ա. Թամանյանը, երգահան Ռ. Մելիքյանը, գիտնականներ՝ գրականագետ Մ. Աբեղյանը, լեզվաբան Հ. Աճառյանը և ուրիշները:

Հայ մեծանուն գեղանկարիչ Մ. Սարյանի եռանդուն գործունեության շնորհիվ՝ 1921 թ. վերջերին հիմնադրվում է գեղարվեստական ուսումնարան: Իր հուշերում Մ. Սարյանը վկայում է. «Գեղարվեստական ուսումնարանի համար ընտրեցինք Կոնդի շենքերից մեկը, որի պատշգամից բացվում էր Արարատի հրաշագեղ տեսարանը: Շատ հարմար տեղ էր նման հաստատության համար... Առաջին ձեռնարկումներից մեկն էլ այն էր, որ հրավիրեցի նկարիչների, արվեստագետների: Ամեն կողմից

³ ՀԽՍՀ դեկրետների և հրամանների ժողովածու, պրակ 1, էջ 44:

կարճ ժամանակում հավաքվեցին հայ կուլտուրայի մշակներից շատերը»⁴: 1922 թ. փետրվարին ուսումնարանը 50 սաներով սկսեցին պարապմունքները: Այս կրթական հաստատությունը պատրաստում էր գեղանկարչության և կիրառական արվեստի միջին որակավորման մասնագետներ, որի կայացման գործում կարևոր դերակատարում ունեցավ ճարտարապետ Ա. Թամանյանը: Նրա անմիջական գլխավորությամբ կազմվեցին ուսումնական ծրագրերը: Մեկ տարի անց բացվեց գեղարվեստական ուսումնարանի սովորողների աշխատանքների ցուցահանդեսը: Արդեն 1923/1924 ուս. տարում գեղարվեստի ուսումնարանում սովորում էին 180 ուսանող, որոնց դասավանդում էին 13 մանկավարժներ⁵: 1926 թ. ուս. տարվանից ուսումնական հաստատությանը շնորհվեց գեղարվեստական-արդյունաբերական տեխնիկումի կարգավիճակ:

Հայ ականավոր երգահան Ռ. Մելիքյանի ջանքերի շնորհիվ 1920-ական թթ. հիմնադրվում է Երևանի երաժշտական ստուդիան (ուսումնարանը, որն այժմ կրում է նրա անունը): Իր ընկերոջը՝ ջութակահար Դավիթ Սողոմոնյանին գրած նամակում, նա հատուկ շեշտում է. «Այս 5–6 ամսվա ընթացքում հազիվ թէ մի երկրում արած լինեն այնքան բան, ինչ որ արել ենք մենք այստեղ մի քանի նվիրված մարդկանցով...»⁶: Ականավոր հայ արվեստագետների այս բեղմնավոր գործունեությունը վկայում է թե՛ ինչպիսի նվիրվածությամբ էին նրանք աշխատում հայրենիքի վերանշինության գործում:

⁴ Հուրիխանյան Փ., Միջնակարգ մասնագիտական կրթությունը Սովետական Հայաստանում, Երևան, 1969, էջ 52–53:

⁵ «Խորհրդային Հայաստան», 25 մայիսի, 1924 թ., N 119:

⁶ Հուրիխանյան Փ., նշվ. աշխ., էջ 58:

Մտավոր և տնտեսապես ապահով հայրենիք ստեղծելու պահանջմունքները այդքանով չէին կարող բավարարվել:

Ժողովրդական տնտեսության վերականգնման և զարգացման համար անհրաժեշտ էր պատրաստել սեփական մասնագիտական կադրեր: Նորաստեղծ խորհրդային իշխանությունը միայն 1921 թ. աշնանը կարողացավ ուշադրությունը սևեռել միջնակարգ մասնագիտական հաստատությունների վերաբացման աշխատանքներին: 1921 թ. հոկտեմբերին Երևանի համալսարանում վերսկսվեցին պարապմունքները: 1923 թ. հունվարին համալսարանին կից կազմակերպվում է բանվորական ֆակուլտետ՝ (բանֆակ)՝ 226 ուսանող և ուսանողուհի, որոնց մեծ մասը կրթությունը շարունակում էր համալսարանում, իսկ որոշ մասն աշխատանքի էին անցնում որպես միջին մասնագիտական կադրեր: Բանֆակ էր գործում նաև Ալեքսանդրապոլում⁷: 1925/1926 ուս. տարում ԵՊՀ բանֆակը տվեց իր առաջին շրջանավարտները՝ 28 հոգի, որոնցից 23-ը իրենց ուսումը շարունակեցին համալսարանում: 1920-ական թթ. վերջին պետական կուսակցական մարմինների կողմից որոշում ընդունվեց բանֆակների հենքի հիման վրա նոր տեխնիկումներ ստեղծելու մասին: Պետք է նշել, որ խորհրդային իշխանության առաջին տարիներին համալսարանի պրոֆեսորադասախոսական կազմը և ուսանողությունը գերժանրաբեռնված մանկավարժական աշխատանք էին կատարում: Դասավանդում էին տարբեր կրթական հաստատություններում, աշխատում էին պետական գերատեսչություններում: Կազմակերպչական մեծ աշխատանք է կատար-

⁷ «Հոկտեմբեր – նոյեմբեր», Տաբեգիրք, Երևան, 1932:

վում նաև միջին մասնագիտական բնագավառի որակյալ կադրեր պատրաստելու նպատակով:

Ժողկոմխորհի առաջնահերթ խնդիրներից մեկն էր պետական մարմիններն ապահովել մասնագիտական կադրերով: Հատկապես ծանր էր իրավիճակը գավառներում, որտեղ պետական-կուսակցական ապարատում և տեղական տարբեր գերատեսչություններում միջին մասնագիտական աշխատանքի էին ընդունում տարրական դպրոցներ ավարտածներին: Տեղական կուսակցական մարմիններին հրահանգ էր իջեցված հաշվի առնել սոցիալական ծագումը և կոմկուսին անդամակցությունը՝ առաջնահերթությունը տալով բանվորներին և գյուղացիներին՝ նույնիսկ եթե կիսագրագետ էին, նոր միայն մտավորականներին:

1921 թ. նոյեմբերին վերաբացվում են դեռևս Հայաստանի առաջին Հանրապետության օրոք հիմնված Երևանի և Ալեքսանդրապոլի տեխնիկական դպրոցները (հիմնադրվել են 1920 թ. հուլիսին)⁸: Խորհրդային Ռուսաստանի օրինակով՝ դրանք վերանվանվում են ինդուստրիալ տեխնիկումներ: Ինչպես նախկինում՝ այդ կրթական հաստատություններն ունեին երկու բաժիններ՝ մեխանիկական և շինարարական: Երևանի ինդուստրիալ տեխնիկումը տեղավորված էր ընդամենը երկու սենյակում, իսկ փայտամշակման ու մեխանիկական արհեստանոցը՝ նկուղում: 1921–1922 ուս. տարում սովորողների թիվը հասնում էր 60-ի, որոնց մեծ մասը մանկատան որբեր էին⁹: Քանի որ շենքային պայմանները բավականին ծանր էին, իսկ ուսանողների թիվն անընդհատ աճում էր, 1920-ական թթ. առաջին կեսին այն մի

⁸ Վրացյան Ս., Հայաստանի Հանրապետություն, Երևան, 1993, էջ 461:

⁹ Հուրիխանյան Փ., Բարձրագույն և միջնակարգ մասնագիտական կրթության զարգացումը Սովետական Հայաստանում 50 տարում, Երևան, 1975, էջ 22–23:

քանի անգամ տեղափոխվեց մշակութային տարբեր հաստատություններ՝ Կուլտուրայի տուն, հանրակրթական դպրոցներ: Միայն 1926 թ. որոշում է ընդունվում կառուցել տեխնիկումի համար հատուկ մասնաշենք: 1920-ական թթ. ընթացքում աստիճանաբար բաժինների թիվն ավելացավ՝ քիմիական, էլեկտրամեխանիկական, լեռամետալուրգիական, գյուղմեխանիզացիայի և այլն: 1924–1925 ուս. տարում Երևանի ինդուստրիալ տեխնիկումը տվեց առաջին շրջանավարտները՝ 29 հոգի՝ 16-ը մեխանիկական, 13-ը շինարարական մասնագիտություններով: 1925/26 ուս. տարում՝ 15 մեխանիկ, 7 շինարար¹⁰: Ալեքսանդրապոլի ինդուստրիալ տեխնիկումն ուներ 3 բաժիններ՝ 70 սովորողներով և 16 ուսուցիչներով: Այն տեղավորված էր նախկին Առևտրական ուսումնարանի շենքի մի հատվածում¹¹:

Ակադեմիկոս, ճարտարապետ Ա. Թամանյանը պետական մարմիններից պահանջում էր հատուկ ուշադրություն հատկացնել միջին արհեստավարժ կադրերի պատրաստմանը, հատկապես շինարարական տարբեր մասնագիտությունների համար: 1923 թ. հուլիսին նա գրությամբ դիմում է Կենտրոնական արհեստանոցային դպրոցի վարիչին (տնօրենին), որպեսզի զարգացնեն խճանկարի պատրաստման շինարարական մասնագիտությանը: «Հայաստանի շինարարության մեջ խոշոր նշանակություն տալով մոզաիկ (խճանկար – **Պ.Վ.**) աշխատանքներին, անհրաժեշտ են համարում պատրաստել մոզաիկի մասնագետներ: Ուստի խնդրում են Ձեզ, Ձեր աշակերտներից 10 հոգի ուղարկել առաջին հիվանդանոցը՝ այս աշխատանքների հետ ծանոթանալու համար, որտեղ և կատարվում են հիշյալ աշխա-

¹⁰ «Շողովրդական լուսավորություն», Երևան, 1927, հ. 1, էջ 16:

¹¹ ՀԱԱ, ֆ. 122, ց. 1, գ. 63, թ. 63ա:

տանքները՝ մասնագետ Ադամյանի ղեկավարությամբ»,- գրում է Ա. Թամանյանը¹²:

Հայաստանի ժողովրդական տնտեսության մեջ հիմնական բնագավառներից էր գյուղատնտեսությունը, որի տեսակարար կշիռն զգալի էր: Հանրապետությունում դրա վերականգնումը և հետագա զարգացումը շատ բանով կախված էր ժամանակակից գյուղատնտեսական մեթոդների կիրառումից: Լուսժողկոմատը քայլեր է ձեռնարկում գյուղատնտեսական միջնակարգ կրթության կազմակերպման և զարգացման նպատակով: Հիմնականում այդ դպրոցները բացվում էին տեղական իշխանությունների նախաձեռնությամբ և գյուղական համայնքների աջակցությամբ՝ առանց հաշվի առնելու դրանց մասնագիտական ուղղվածության համար անհրաժեշտ ֆինանսական ծախսերը: 1923 թ. բացվում է Օշականի գյուղատնտեսական տեխնիկումը, որի հարցը քննարկվում է Լուսժողկոմատի կոլեգիայի նիստում: «Օշականի տեխնիկումը լոկ անունով է այդպիսին կոչվում: Այդ տեխնիկումը գյուղատնտեսական չի եղել և այս պայմաններում չէր կարող լինել, որովհետև տեխնիկումի համար պահանջված կենդանի ուժեր՝ մասնագետ դասատուներ չունենք, բացի այդ դպրոցն իսպառ զուրկ է աշխատանքի պրոցեսի համար պահանջված գործիքներից, մեքենաներից և այլ պարագաներից»,- նշված է արձանագրության մեջ¹³: Վերաբացվում են Նոր Բայազետի և Ալեքսանդրապոլի գյուղատնտեսական դպրոցներ (հիմնադրվել են 1919–1920 թթ.): 1920-ական թթ. առաջին կեսին գյուղատնտեսական դպրոցների թիվն ընդլայնվեց: Մասնագիտական դպրոցներ բացվեցին Դարալագյազում, Դվինում, Կապանում,

¹² Ալեքսանդր Թամանյան (1878–1936), Երևան, 2000, էջ 172:

¹³ ՀԱԱ, ֆ. 122, ց. 1, գ. 1, թ. 7:

Ստեփանավանում և մի քանի այլ բնակավայրերում: Այս գյուղատնտեսական դպրոցները, ելնելով տեղական պայմաններից, ունեին կաթնատնտեսական, մեղվաբուծական, ծխախոտագործական, հողագործական և այլ բաժիններ¹⁴: Այս մասնագիտական դպրոցները տեղաբաշխված էին հանրապետության տարբեր շրջաններում:

Սակայն դրանց թիվը բավարար չի կարելի համարել: 1923 թ. լուսժողկոմ Ա. Մոսվյանը, «Ժողովրդական լուսավորության հերթական խնդիրները» զեկուցման մեջ՝ անրադառնալով տեխնիկումներին, նշում է. «Բախտավոր վիճակում չեն երկրորդ աստիճանի դպրոցները, կամ տեխնիկումները: Թվով չափազանց սակավ մեր երկրի համար, զուրկ ամենակարևոր գործիքներից, կարող ուսուցիչներից, դասագրքերից և այլ հարմարություններից – մեր տեխնիկումները փաստորեն սովերներ են միայն, որ ապրում են լավ օրերի հույսով»¹⁵: Կոլլեգիան որոշում է ընդունում 11 գյուղատնտեսական դպրոցներին տալ Ա աստիճանի կարգավիճակ 3-ամյա դասընթացով: Այսինքն՝ այս դպրոցները ուսուցման առաջին տարում պետք է գործեին որպես հանրակրթական դպրոցներ, և միայն երկրորդ տարում մասնագիտական դասընթացներ անցնեին: Հաշվի առնելով, որ հանրակրթական 2-րդ աստիճանի դպրոցներում կրթական մակարդակը բավարար է միջին մասնագիտական կադրեր պատրաստելու համար, դրանց ևս տրված էր մասնագիտական թեքում՝ մտցվում էին կոոպերացիա, մանկավարժություն, հոգեբանություն, վիճակագրություն և աշխատանքի գիտական կազմակերպում առարկա-

¹⁴ Նույն տեղում, գ. 213, թ. 13:

¹⁵ **Մոսվյան Ա.**, Հոդվածներ և ճառեր, Երևան, 1961, էջ 167:

ները¹⁶: «Նույն ձևով պիտի փոփոխություն կրեն նաև երկրորդ աստիճանի դպրոցները, որ կոչվում են տեխնիկումներ: Այստեղ մասնագիտացումը կարելի և պիտի կատարել ավելի սուր, զանազան տեխնիկումներին տալով այս կամ այն շեշտված ուղղությունը, նայած տվյալ վայրի կարիքներին», - նշված է Ա. Մռավյանի «Ժողովրդական լուսավորության հերթական խնդիրները» հոդվածի մեջ (1923 թ.)¹⁷: Հատկապես դա վերաբերվում էր գավառներում գործող գյուղատնտեսական տեխնիկումներին: Բացի այդ, սկսում են գործել մասնագիտական տարբեր դասընթացներ:

1920-ական թթ. երկրորդ կեսին այս դպրոցների մեծ մասը նորից վերանվանվեցին տեխնիկումներ:

Ինչպես տեսնում ենք, տեխնիկումները չունեին անհրաժեշտ մասնաշենքեր, չկար նյութատեխնիկական բազա, սարքավորումներ, որակյալ մանկավարժական կադրեր: Մանկավարժ մասնագետները հարկադրված էին ժամանակի մեծ մասը հատկացնել իրենց հիմնական աշխատանքին: Միջին մասնագիտական հաստատություններում չկար անհրաժեշտ դասագրքեր և ուսումնամեթոդական ձեռնարկներ: Սովորողները գիտելիքներ ստանում էին միայն տեսականորեն՝ մանկավարժների դասախոսությունների շնորհիվ: Հատկապես վատ էր ֆինանսական միջոցների հատկացումը: Խորհրդային Հայաստանի կառավարությունը հարկադրված էր սուղ ֆինանսական միջոցներ տրամադրել միջին մասնագիտական հաստատություններին: 1924 թ. հուլիսին Անդրկովկասյան Կենտգործկոմը որոշում ընդունեց տեղական ֆինանսական ժամանակավոր կանոնադրության

¹⁶ Խուրդյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 100–101:

¹⁷ Մռավյան Ա., Հոդվածներ և ճառեր, Երևան, 1961, էջ 171:

մասին, որի հոդված 27-ում նշվում էր, որ գյուղատնտեսական դպրոցները, մասնագիտական տեխնիկական հաստատությունները, գեղարվեստական-կրթական հաստատությունները, կարճատև դասընթացները, 2-րդ աստիճանի դպրոցները և տեխնիկումները պահվելու էին տեղական բյուջեի հաշվին: Այդ կրթօջախներում աշխատող մանկավարժների աշխատավարձը ևս տրվելու էր տեղական միջոցներից¹⁸: Առավել բարդ իրավիճակում հայտնվեցին կրթական այն հաստատությունները, որոնց մեծ մասը ենթակա էր փակման, քանի որ չունեին անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցներ: Լուսժողկոմատի արհիւսգլխվարի տեղակալ Կ. Աբովյանի՝ Հոդժողկոմատին ուղղված զեկուցագրում նշվում է. «Այս գյուղդպրոցներից Ղփչաղինը (Լենինականի գավառ), Օշականինը և Արմավիրինը (Էջմիածնի գավառ) կանգնած են նույնիսկ փակման վտանգի առաջ»¹⁹: Գավառներում միջին մասնագիտական հիմնարկներում կար ընդամենը 5 բարձրագույն կրթությամբ մասնագետ, մնացածը միջնակարգ և տարրական կրթությամբ էին²⁰: Հատկապես մեծ էր մանկավարժների և սովորողների արտահոսքը գավառներից դեպի մայրաքաղաք:

Փաստորեն՝ պետական աջակցությունը դառնում էր խորհրդանշական: Կրթական հաստատությունների պահպանման համար ահռելի ծանրությունն իրենց վրա էին վերցնում տեղական իշխանությունները և բնակչությունը, որոնց ֆինանսական վիճակն այնքան էլ բարվոք չէր: Միջին մասնագիտական հաստատություններին հատկացվում էր Լուսժողկոմատի բյուջեի

¹⁸ Բանվորա-գյուղացիական կառավարության օրենքների և որոշումների հավաքածու, Երևան, 1924, հ. 5, էջ 213:

¹⁹ ՀԱԱ, ֆ. 122, ց. 1, գ. 206, թ. 1:

5.7%-ը²¹: Լուսժողկոմատը միջին մասնագիտական կադրեր պատրաստման հարցում փորձում էր համագործակցել շահագրգիռ տարբեր գերատեսչությունների հետ: «Մինչև այժմ արդյունաբերական կրթությամբ շահագրգռված գերատեսչություններն ու հիմնարկությունները նվազ հետաքրքրություն են հանդես բերել Արհիլուսգլխվարչության կողմից ծեռնարկված արդյունաբերական կրթության սիստեմի ամրապնդման գործում», - նշվում է «Արդյունաբերության կրթությունը Հայաստանում» հոդվածում, («Ժողովրդական լուսավորություն» Ե., 1926, հ. 1, էջ 9)²²: Հող-ժողկոմատը և այլ գերատեսչություններ բավարարվում էին որոշ ֆինանսական հատկացումներ կատարելով մասնագետ կադրերի պատրաստման գործում: Դրա շնորհիվ է, որ նկատվում է արհեստագիտական լուսավորական հիմնարկների քանակա-կան աճ՝ 1925 թ.՝ մոտ 90 %, ավելանում է նաև սովորողների թիվը՝ 11 %-ով, մանկավարժներինը՝ 42 %-ով: Սակայն դա ևս բավարար համարել չի կարելի²³:

Միջին մասնագիտական կադրերի պատրաստման հարցերով զբաղվում էր նաև Մերձավոր Արևելքի Ամերիկյան կոմիտեն, որի մանկատներում կազմակերպվել էին արհեստագիտական դպրոցներ: 1923 թ. լուսժողկոմ Ա. Մռավյանը դիմում է Ամերկոմի լիազոր ներկայացուցիչ Էլդերին՝ մանկատներում կրթական գործի կազմակերպման խնդրանքով: Փաստաթղթում նշվում էր. «Աչքի առաջ ունենալով այն հանգամանքը, որ որբանոցների սաները ավելի կարիք ունեն մոտ ապագայում ինքնուրույն պրոֆեսիոնալ տեխնիկական աշխատանքի անցնելու,

²⁰ Նույն տեղում, թ. 2:

²¹ «Ժողովրդական լուսավորություն», Երևան, 1926, հ. 1, էջ 9:

²² Նույն տեղում, 1927, հ. 1, էջ 15:

անհրաժեշտ է պրոֆտեխնիկական կրթությանը զարկ տալ: Այս տեսակետից անհրաժեշտ է ներկայումս գոյություն ունեցող Ա աստիճանի դպրոցներին կից բանալ տեխնիկումներ, գլխավորապես գյուղատնտեսական»: Դպրոցները պետք է գործեին աշխատանքային դպրոցի պահանջներին համապատասխան: Նախատեսվում էր նաև աղջիկների համար բացել մասնագիտական արհեստանոց-դպրոց²⁴: Ամերկոմի միջոցների հաշվին մանկատներում գործում էին 3 երկրորդ աստիճանի դպրոցներ, որոնց տրված էր գյուղատնտեսական թեքում՝ 574 աշակերտ – աշակերտուհի, 13 մանկավարժ²⁵:

Հանրապետության տեխնիկումներից և մասնագիտական դպրոցներից միայն Երևանի և Լենինականի ինդուստրիալ տեխնիկումներն ունեին քիմիայի և ֆիզիկայի կաբինետներ, այն էլ բավականին համեստ սարքավորումներով: Լուսժողկոմատը որոշ քայլեր է ձեռնարկում մասնագիտական դպրոցների նյութատեխնիկական բազա ստեղծելու համար: Քիմիայի և ֆիզիկայի կաբինետների համար սարքավորումներ են հատկացվում Դիլիջանի, Նոր Բայազետի և Քեշիշքենդի դպրոցներին²⁶:

1925 թ. հունիսին ՀամԿ/ԲԿ Կենտկոմում հատուկ քննարկման առարկա է դառնում միջին մասնագիտական կրթության հարցը: «Տեխնիկումների մասին» ընդունված որոշման մեջ՝ կուսակցության և պետական մարմիններին հանձնարարվում էր մեծ ուշադրություն հատկացնել տեխնիկումներին, դիտելով այս կրթական հիմնարկները որպես միջին մասնագիտական որակավորում տրվող հիմնական հաստատությունը: Հատկացնել

²³ Նույն տեղում, 1926, հ. 1, էջ 8–9:

²⁴ «Հայագիտության հարցեր» հանդես, Երևան, 2014, հ. 1, էջ 206:

²⁵ ՀԱԱ, ֆ. 163, ց. 3, գ. 1710, թ. 88:

առանձին շենքեր, բարելավել նյութատեխնիկական բազան, ստեղծել մասնագիտական դասագրքեր, ուսումնական ծրագրեր և մեթոդական ձեռնարկներ: Անհրաժեշտ էր համարվում վերակառուցել արհիլուսիիմնարկների աշխատանքները և աստիճանաբար վերացնել միջին մասնագիտական հաստատությունների բազմազանությունը²⁷:

1926 թ. տվյալներով հանրապետության տարածքում արհիլուսիիմնարկների հետևյալ պատկերն էր՝ գործում էր՝ 12 երկրորդ աստիճանի դպրոց՝ 2441 աշակերտով, 17 գյուղերիտ դպրոց՝ 987 աշակերտով, 11 տեխնիկում, որից 5-ը՝ մանկավարժական, երկուսը՝ ինդուստրիալ և գեղարվեստական թեքումով՝ 1420 սովորողով, արհեստագիտական դպրոցները 34-ն էին, որից 8-ը՝ գյուղատնտեսական թեքումով, մնացածը՝ տարբեր մասնագիտական ուղղվածության՝ 2142 սովորողով²⁸: Երևանում և Լենինականում գործում էին 21 կարճատև մասնագիտական դասընթացներ և մեկ արհեստանոց-դպրոց՝ 692 սովորողներով²⁹: Արհիլուսգլխավարչության միջին մասնագիտական հիմնարկներում աշխատում էին ընդամենը 317 մանկավարժներ, որը բավարար համարել չի կարելի:

Այսպիսով՝ կարելի է փաստել, որ վերոնշյալ տվյալները վկայում են, որ հանրապետության տարածքում դրվել էին միջին մասնագիտական կրթական համակարգի հիմքերը և պայմաններ էին ստեղծվել նրա հետագա զարգացման համար: Չունենալով անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցներ և մանկավարժա-

²⁶ ՀԱԱ, ֆ. 122, ց. 1, գ. 206, թ. 1:

²⁷ Известия ЦК ВКП(б), Москва, 1925, N 22–23, с. 5.

²⁸ ՀԱԱ, ֆ. 163, ց. 3, գ. 1710, թ. 89:

²⁹ Խորհրդային Հայաստանը թվերով, վիճակագրական տեղեկատու. 1923–1927, Երևան, 1928, էջ 36–37:

կան որակյալ կադրեր, պետական – կուսակցական ղեկավարությունը հիմնականում ուշադրությունը կենտրոնացրել էր միջին մասնագիտական հաստատությունների քանակական աճին: Հանրապետությունում գործում էին տարբեր տիպի միջին մասնագիտական հաստատություններ՝ մեծ մասամբ առանց ուսումնական կայուն ծրագրերի և կանոնադրության: Անհրաժեշտ էր համակարգել դրանց գործունեությունը՝ դրանց տալով որակական իմաստ, հարստացնելով նյութատեխնիկական բազան: Այս խնդրի կենսագործումը տեղի ունեցավ 1920-ական թվականների երկրորդ կեսին, երբ երկրում լայն թափով սկսեց զարգանալ ժողովրդական տնտեսությունը:

Гурген В. Варданян, *Институт истории НАН РА, к.и.н., доцент*, Из истории формирования системы средне-специального образования в Советской Армении (1921–1925 гг.).

В Первой Республике Армения были созданы предпосылки для развития средне-специального образования. Эти работы продолжались после установления Советской власти. Была создана целая система средне-специальных образовательных учреждений, в которую вошли сельхозшколы, специальные средние школы, техникумы, профессиональные курсы. К сожалению, они не имели достаточного финансового обеспечения и материально-технической базы. Данные задачи были решены на втором этапе, после 1925 года, когда началось повышение качества средне-специального образования.

Gurgen V. Vardanyan, *Associate Professor at the Institute of History of the NAS RA, PhD in History*, **From the History of the Formation of the Secondary Specialized Education in the First Republic of Armenia (1921–1925).**

In the First Republic of Armenia, preconditions were created for the development of secondary specialized education. This work continued after the establishment of Soviet power. A whole system of secondary specialized educational institutions was created, which included agricultural schools, special secondary schools, technical schools, professional courses. Unfortunately, they did not have sufficient financial support and material and technical base. These tasks were solved at the second stage, after 1925, when the quality of secondary specialized education began to improve.